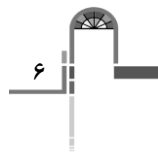

فصل اول

رخ نمایی از ارزیابی اثر بر سلامت

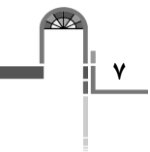
چیستی HIA

مورد پذیرش ترین تعریف ارزیابی اثر بر سلامت (HIA) توسط سازمان جهانی بهداشت (WHO) در گردهمایی گوتنبرگ ارائه شده است: *”HIA ترکیبی از شیوه‌ها، روش‌ها و ابزارهایی است که توسط آن‌ها یک سیاست، برنامه یا پروژه، از لحاظ اثرات بالقوه‌ای که بر روی سلامت یک جمعیت دارند، مورد قضاوت قرار گرفته و انتشار و پخش این اثرات در درون جمعیت نیز بررسی می‌شوند.”* به تازگی، انجمن بین‌المللی ارزیابی اثر، این تعریف را مورد بازنگری قرار داده است و HIA را چنین بیان نموده است: *”ترکیبی از شیوه‌ها، روش‌ها و ابزارهایی است که به صورت سیستمی، اثرات بالقوه و گاهی ناخواسته یک سیاست، طرح، برنامه یا پروژه را بر روی سلامت یک جمعیت مورد قضاوت قرار داده و*

همچنین انتشار و پخش این اثرات در درون جمعیت را بررسی کرده و کنش‌های مناسب، جهت مدیریت این اثرات را شناسایی می‌کند.”

بر این اساس، هدف HIA حمایت و افزودن ارزش به فرآیند تصمیم‌گیری در این باب است که آیا و به چه سویی، یک سیاست، طرح، برنامه و پروژه می‌بایست راه خود را ادامه دهد؟ ارزیابی اثر بر سلامت، این هدف را با تحلیل سیستمی اثرات بر سلامت جامعه و نیز ارائه‌ی گزینه‌هایی جهت بزرگ نمودن اثرات مثبت بر سلامت و کوچک کردن اثرات منفی بر سلامت فراهم آورده و عدالت در سلامت را همگام با روند کاهش در نابرابری در سلامت، افزایش می‌دهد.

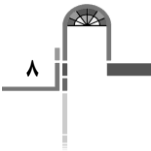
برای مثال، HIA می‌تواند بین اثرات بالقوه بر

چگونگی کارکرد HIA

تحلیل فعالیت‌هایی که جهت تعیین اثرات بر سلامت انجام می‌شوند.
تعیین وضعیت سلامت در سطح پایه (baseline) و ارزیابی / برآورد اثرات بر سلامت
خلق پیشنهادها برای گزینه‌های تداخلی
معرفی چهارچوبی جهت پایش و ارزشیابی
ایجاد فرآیند و سکویی برای درگیر کردن نظام‌وار تمام ذی‌نفع‌ها در فرآیند تصمیم‌گیری

تصویر ۱ - چگونگی کارکرد HIA و فعالیت‌هایی که در فرآیند HIA صورت می‌گیرند.

به زبان دیگر، فرآیند HIA یک فرآیند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی جهت تحلیل اثرات مثبت و منفی برنامه‌ها، پروژه‌ها و سیاست‌ها، بر روی سلامت جامعه است.

فرآیند HIA چند ویژگی دارد:

- تمرکز بر روی یک سیاست خاص، برنامه یا پروژه دارد.
- در برگزیده‌ی جامع اثرات بالقوه بر سلامت

سلامت که در جریان سرمایه‌گذاری جهت ساخت و بهره‌برداری یک پروژه‌ی صنعت نفت و گاز روی می‌دهند را با اثرات بالقوه بر سلامت و تندرستی حاصل از سرمایه‌گذاری اجتماعی و برنامه‌های توسعه‌ای جامعه که توأم با پروژه هستند، تمایز قایل شود. چنین است که اثرات مثبت و منفی اولیه و نیز اقدامات کاهنده جهت کاهش موارد منفی و افزایش دهنده‌ی موارد مثبت را می‌توان درک کرد.

است.

- یک فرآیند آینده نگرانه وابسته به جمعیت است که ابعاد چندگانه‌ی سلامت را در نظر می‌گیرد.
- یک رهیافت چند رشته‌ای است که از اطلاعات بخش‌های گوناگون سلامت و گستره‌های فنی پیوسته به خود (مانند زیست محیطی و اجتماعی-اقتصادی) استفاده می‌برد.
- دارای ویژگی انعطاف‌پذیری است که اجازه می‌دهد در زمینه‌های متنوعی آن را به کار برد.
- بخش‌هایی از آن برای کسانی که ارزیابی‌های اثر بر محیط زیست (EIA) و اجتماعی (SIA) را انجام می‌دهند سودمند هستند.

به صورت فشرده، HIA دو رخنمود اساسی دارد:

۱/ به گونه‌ای طراحی شده است که در تصمیم‌گیری انتخاب میان گزینه‌های موجود می‌تواند به کار آید.

۲/ این عملکرد را با پیش بینی پیامدها (که با پیاده سازی گزینه‌های گوناگون در آینده روی می‌دهند) به انجام می‌رساند.

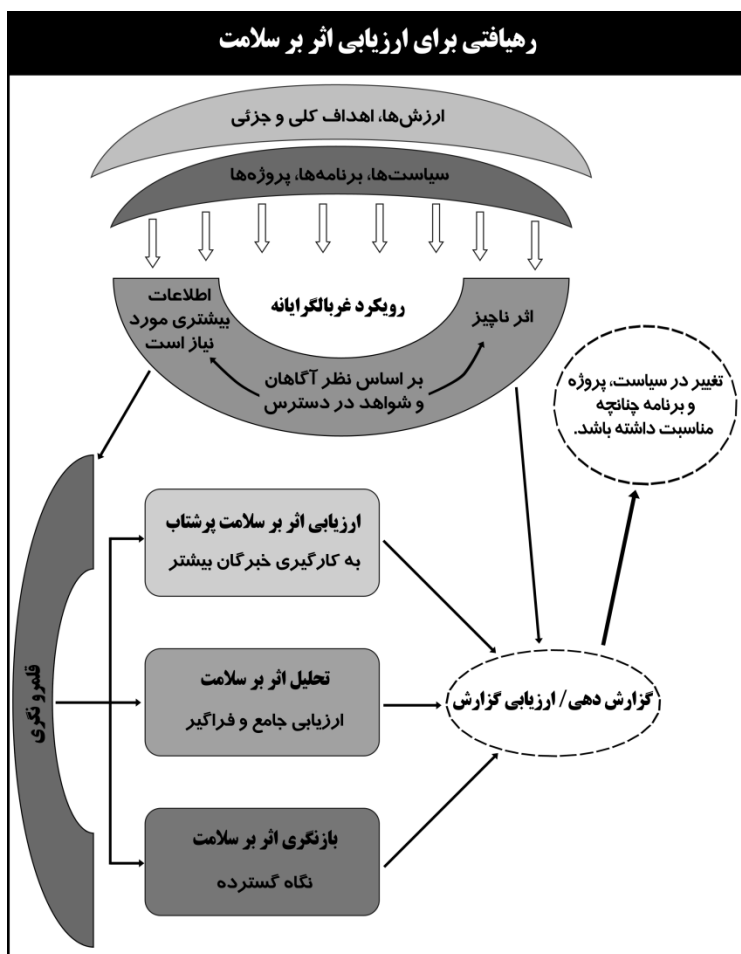
پاره‌ای از افراد نیز رخنمودی سوم برای HIA در نظر می‌گیرند: مشارکت ذی‌نفع‌ها، یعنی

مردم و افرادی که تحت تأثیر سیاست، برنامه، طرح و یا پروژه بوده و یا به آن علاقمند هستند.

گرچه تلاش در راستای تدوین اهداف HIA در دهه‌ی ۱۹۸۰ صورت گرفت، ولی در حقیقت این از دهه‌ی ۱۹۹۰ بود که به صورت علمی و سیستمی، فرآیند HIA مورد توجه قرار گرفت و از نتایج HIA جهت تصمیم‌گیری و تدوین سیاست دولت‌ها استفاده شد.

پیشینه‌ی HIA را می‌توان در اروپا، استرالیا، نیوزیلند و کانادا در دهه‌ی ۱۹۹۰ جستجو کرد. در آمریکا نیز در حدود سال ۲۰۰۰م، به HIA توجه نشان داده شد. طیّ سده‌ی کنونی نیز شاهد رشد پرشتاب HIA در بسیاری از نقاط آمریکا بوده و موضوع و ماهیت HIA در رأس برنامه‌های راهبردی کنگره‌ی آمریکا در سال ۲۰۰۸ قرار گرفت. اما از همه مهمتر این است که سازمان جهانی بهداشت در توسعه‌ی HIA نقش حمایتی ویژه‌ای از خود نشان داده است.

هر چند که روش‌ها و شیوه‌های متنوعی برای HIA در فضاها و شرایط گوناگون به کار برده می‌شود ولی در یک فراگرد، همه‌ی روش‌ها و شیوه‌های HIA دارای عناصر مشترکی هستند که

شامل موارد زیر می‌باشند:

- تمرکز بر روی تصمیم‌گیری در زمینه‌ی سیاست جامعه و پیامدهای سلامت که در سطح جمعیت پدید می‌آیند.
- به کارگیری فرآیند چند رشته‌ای
- در نظر گرفتن محدوده‌ای از شواهد کمی و کیفی
- چهارچوب ساختارمند جهت تحلیل و بنیان بر اساس یک مدل گسترده از سلامت

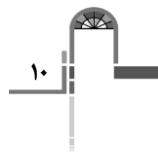
با این عناصر، به نظر می‌رسد که شرایط گوناگون، انواع گوناگونی از HIA را با استانداردهای ویژه‌ی خود طلب می‌کنند؛ اما با این وجود، در بسیاری از کشورها، یک نوع یکسان سازی و کریستاله شدن در فعالیت‌های HIA را شاهد هستیم. به این

صورت که آرام آرام HIA خود به صورت یک ابزار یکسان (همانند آن چه در مورد

EIA از دیدگاه ابزاری، موجب شود که این تصور در ما به وجود آید که HIA نیز یک بخش و یا یک سویه از EIA است.

از آنجا که بخشی از کانون توجه EIA

ارزیابی اثر بر محیط زیست EIA شاهد بودیم) در پروژه‌ها نشان می‌دهد. اما با توجه به پیشینه و آشنایی با EIA در کشورمان، به ویژه در سطح پروژه‌های بزرگ، نمی‌بایست که این همسانی HIA با

سلامت جامعه است، تا حدی ادغام HIA به اندرون EIA امکان‌پذیر است. اما با این وجود باید تمایز این دو را از دیدگاه ماهیت، فرآیند و روش شناسی مدّ نظر قرار دهیم.

در حقیقت، HIA یک توالی از گام‌های به خوبی توصیف شده است که در نخستین گام (رویکرد غربالگریانه) بر روی این موضوع تمرکز وجود دارد که آیا یک سیاست، برنامه و یا یک پروژه می‌تواند اثرات بر سلامت چشمگیری داشته باشد که این اثرات ممکن است بر روی کل جامعه و یا زیرگروه‌های آسیب‌پذیر ویژه‌ای نمایان شوند و در گام بعدی (گام قلمرونگری) نیز قلمرو گسترده‌ی این اثرات می‌بایست مشخص شوند. این یافته‌ها، اساسی را برای عملکردهای مناسبی که اعضای جامعه و دیگر ذی‌نفع‌ها و سیاست‌گزاران می‌بایست در نظر بگیرند، فراهم می‌آورد. گام آخر، بررسی این موضوع است که آیا HIA در شکل‌دهی فرآیند تصمیم‌گیری و بهبود پیامدهای سلامت مربوطه، سودمند بوده است یا خیر؟ گام قلمرو نگری (Scoping) فرآیند HIA به عوامل گستردگی و کیفیت شواهد مربوطه، فشارهای زمانی برخاسته از شیوه‌های تصمیم‌گیری و منابع در دسترس مانند وقت کارکنان، بودجه و

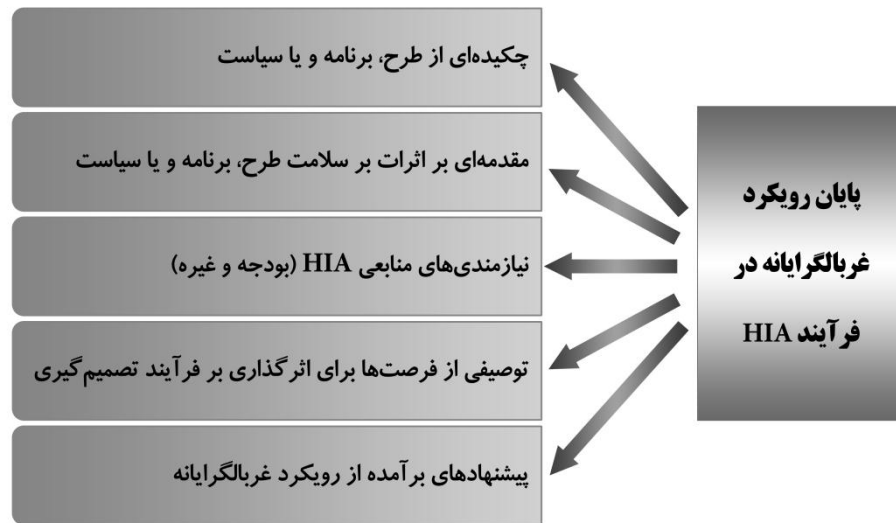
مهارت آنان بستگی دارد.

فرآیند HIA شتابگرایانه (rapid) یا رومیزی (desktop) در زمانی که منابع محدود هستند انجام می‌گیرد، در حالی که HIA جامع و فراگیر (comprehensive) به ظرفیت فراتری نیاز دارد.

در هر مورد، HIA می‌تواند محدوده‌ای گسترده از روش‌های کمی و کیفی جهت بررسی اثرات بر سلامت را مدّ نظر قرار دهد. گرچه اکثر فرآیندهای ارزیابی اثر بر سلامت، اطلاعات را به صورت آینده نگرانه گرد می‌آورند ولی فرآیند HIA می‌تواند به صورت گذشته نگر و یا به صورت همزمانی نیز انجام شود. طیف درگیر نمودن جامعه، بر اساس محدودیت‌های زمانی و منابع، متغیر است. درگیر نمودن جامعه و ظرفیت سازی از اجزاء حیاتی HIA می‌باشند.

هر چند که در ترسیم فرآیند HIA تفاوت‌هایی دیده می‌شود ولی تقریباً در تمامی این ترسیم‌ها یک همگرایی وجود دارد. برای درک مفهوم چگونگی انجام فرآیند HIA می‌توان گام‌های زیر را برای آن توصیف کرد:

- گام رویکرد غربالگریانه (Screening): در این گام تعیین خواهد شد که آیا انجام HIA جهت پروژه

تصویر ۳ - رویکرد غربالگریانه در فرآیند HIA به یک بازنگری شفاف نوشته شده از طرح، برنامه و یا سیاست منتهی می‌شود که باید شامل موارد فوق باشد.

چگونه و با چه منابع داده‌ای می‌بایست مسیرهایی منتهی به سلامت را تحت مطالعه قرار داد؟ و آیا می‌توان داده‌ها را در موعد مقرر به دست آورد؟ کدامیک از ذی‌نفع‌های کلیدی را می‌بایست درگیر نمود؟

- گام ارزیابی (Assessment): در این گام توصیف شرایط پایه‌ی (baseline) اجتماعی و سلامت گروه‌هایی که احتمالاً تحت تأثیر پروژه قرار می‌گیرند، انجام می‌شود. آنگاه این که چگونه پروژه ممکن است این شرایط پایه را تحت تأثیر قرار دهد، مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

در دست اجرا مناسب است؟ چه ارزش افزوده‌ای با لحاظ کردن HIA برای این پروژه به دست می‌آید؟ آیا HIA اثری بر تصمیم‌گیری دارد؟ آیا منابع مورد نیاز (مانند زمان، کارمندان، مهارت، داده‌ها) برای هدایت HIA در دسترس است؟

- گام قلمرونگری (Scoping): در این گام با تنظیم یک طرح برای هدایت HIA معین می‌شود که از چه مسیرهایی پروژه در دست اجرا احتمالاً می‌تواند بر روی سلامت اثر بگذارد؟ آیا سیاست‌های در دست اجرا بر روی جمعیت‌های خاصی (به نسبت دیگر جمعیت‌ها) اثر می‌گذارد؟

کمتر مهم	بسیار مهم	
A ✓	A ✓✓	تغییرپذیری با درجه‌ی بالا
A ✕	A ✓	تغییرپذیری با درجه‌ی پایین

تصویر ۴ - اولویت سنجی اثر (Impact) بر سلامت

استانداردهای عملی و طرح نخستین آن، همچنین چگونگی اثر بر روی تصمیم‌گیران بررسی خواهد شد. در ضمن، اثرات بر سلامت رخ داده را با آن چه بر اساس HIA پیش بینی شده بود، مورد مقایسه قرار می‌دهد.

چرایی کاربرد HIA

ارزیابی اثر بر سلامت، یک رهیافت ساختارمند، متمرکز بر حل مسئله و عملکرد مدار بوده که جهت افزودن اثرات مثبت بر سلامت و کاهش اثرات منفی بر سلامت پروژه‌ها، برنامه‌ها، طرح‌ها و یا سیاست‌ها، انجام می‌شود. از این رو، پنج دلیل وجود دارد که عموماً می‌توان پیرامون چرایی

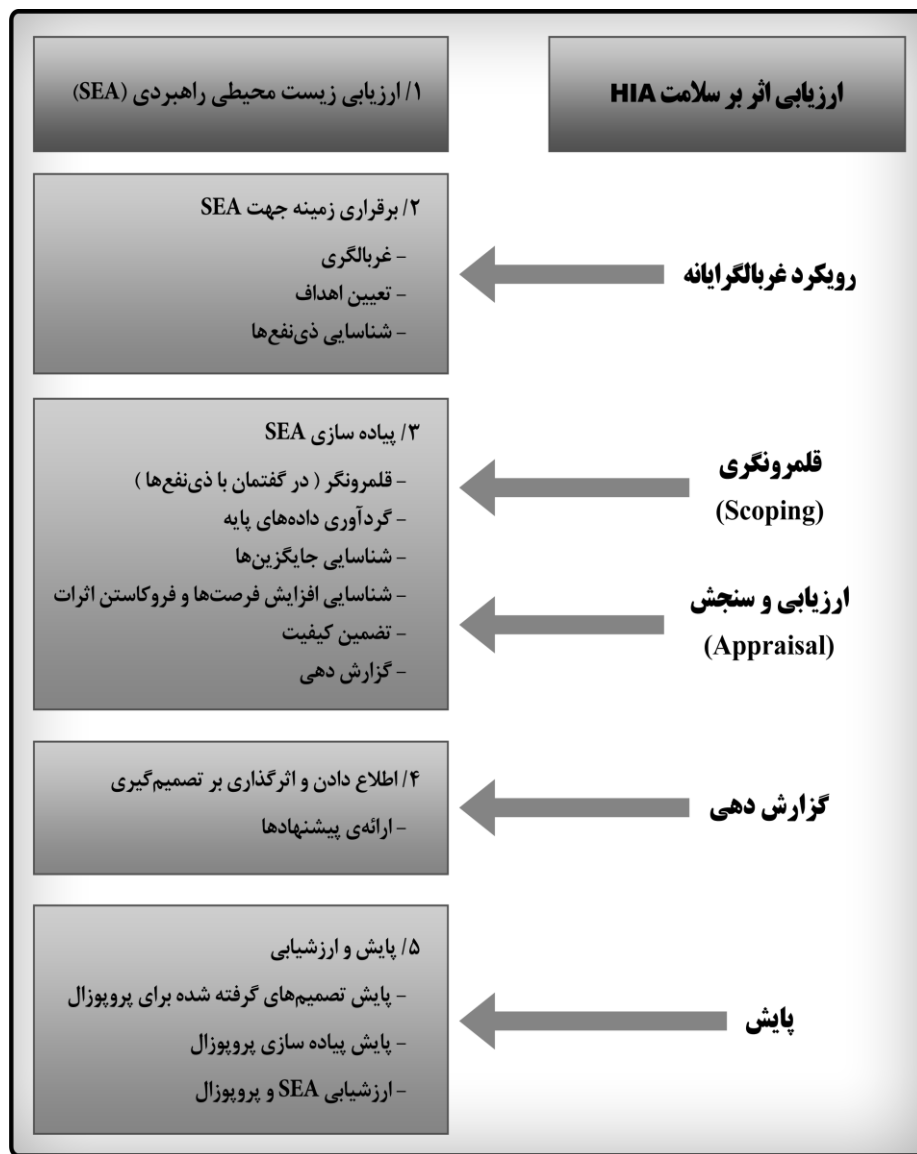
- گام پیشنهادها (Recommendations): در این گام، پیشنهادهای عملی شکل گرفته می‌شوند. پیشنهادهایی که پیامدهای بر سلامت پروژه را فرو می‌کاهند. این پیشنهادها شامل اقدامات لازم جهت کاهش اثرات جانبی پروژه را نیز شامل می‌شوند.
- گام گزارش دهی (Reporting): درگیر نمودن تصمیم‌گیران، اعضای جامعه و دیگر ذی‌نفع‌ها و تبادل نظر در مورد یافته‌های HIA و نیز پیشنهادهای داده شده در این گام انجام می‌شود.
- گام پایش و ارزشیابی (Monitoring and evaluation): در این گام، فرآیند HIA بر اساس

کاربرد HIA در بهبود برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری، مد نظر قرار داد:

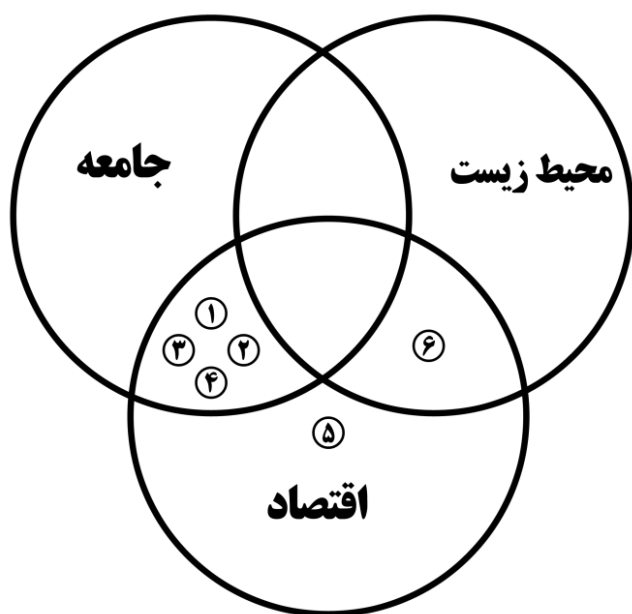
۱/ شناسایی مخاطرات (hazards) بر سلامت که برآمده از پروژه‌ی در دست اجرا می‌باشند.

۲/ کاهش یا حذف خطر و زیان‌های بالقوه بر سلامت که برخاسته از این مخاطرات می‌باشند و لحاظ نمودن خطرات باقیمانده به عنوان بخشی دیگر از این فرآیند.

۳/ شناسایی و در جاهایی که امکان‌پذیر باشد، تقویت راه‌هایی که پروژه در دست اجرا می‌تواند موجب ارتقاء و افزایش سطح سلامت شود.

تصویر ۵ - چگونگی در هم تنیدن فرآیند HIA در دیگر ارزیابی‌های اثر (IAs)

۴/ شناسایی و پرداختن به اثرات اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی پروژه در دست اجرا که به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر سلامت اثر می گذارند.

۵/ کاهش و حذف نابرابری در سلامت که برخاسته از پروژه در دست اجرا می باشد.

در مورد این حقیقت که عملکرد بخش غیر سلامت، می تواند بر خود سلامت و نابرابری ها در سلامت اثر بگذارد، درک گسترده ای به وجود آمده است، اما ابزارهای محدودی وجود دارند که به صورت موفقیت آمیز این اثرات بر سلامت که در پژوهش یافت شده اند را ترجمه کرده و به آگاهی سیاست گزاران می رسانند. اما از لحاظ

تصویر ۶ - با افزایش زمینه های اجتماعی و زیست محیطی، صنعت نفت و گاز به صورت فزاینده ای روبه رو با رسیدگی به مشکلاتی می شود که بیرون از فنس جای دارند و پرداختن به آنها از مسئولیت های اجتماعی این صنعت محسوب می شود.

ماهیت، هدایت فرآیند HIA می تواند به صورت نظام مند، پیامدهای بر سلامت برنامه ها، پروژه ها و سیاست ها را به آگاهی سیاست گزاران برساند.

سازمان جهانی بهداشت (WHO) چهار ارزش هسته ای که اساس فرآیند HIA بوده و از کاربرد فرآیند HIA در فرآیندهای گوناگون برنامه ریزی، حمایت می نمایند را برشمرده است:

- **دموکراسی.** فرآیند HIA می بایست مشارکتی بوده و همگی ذی نفع ها را در توسعه، پیاده سازی، پایش و بررسی سیاست ها و برنامه هایی که آنها را تحت تأثیر قرار می دهد، درگیر نماید. درگیری ذی نفع ها می تواند موجب ساخت فرآیندهای حمایتی پروژه یا سیاست شده و کیفیت و کارآمدی فرآیند تصمیم گیری را

تصویر ۷ - تعیین کننده‌های گستره‌ی سلامت و تندرستی

بهبودی بخشیده و ایجاد همکاری میان بخش سلامت با دیگر بخش‌ها را فراهم آورد.

• **عدالت.** فرآیند HIA نه تنها می‌بایست به اثر بر

سلامت اجرای سیاست‌ها و برنامه‌ها بنگرد بلکه می‌بایست به تفاوت اثر بر سلامت در سطح زیر گروه‌های جمعیتی (به ویژه آن‌هایی که بر اساس

شرایط اقتصادی- اجتماعی و دیگر عوامل نامساعد اجتماعی به عنوان گروه آسیب پذیر محسوب می شوند) نیز نظر بیفکنند. این دیدگاه بر لزوم عدم وجود نابرابری اجتماعی در سلامت (به عنوان نقطه ی گرانیگاه هر سیاست گذاری) پافشاری دارد.

- **پایدار پذیری.** فرآیند HIA می بایست پایدار پذیری را مد نظر قرار داده و اثر بر سلامت کوتاه مدت و نیز بلند مدت یک پروژه یا سیاست را شناسایی نماید.

- **کاربرد اخلاقی شواهد.** فرآیند HIA می بایست تا آنجا که ممکن است ژرف و فراگیر بوده و بر اساس تناسب، از شواهد کمی و کیفی و همچنین طیفی از نظام ها و روش های علمی گوناگون استفاده نماید تا به ارزیابی جامعی از اثرات بر سلامت دست یابد.

در یک تحلیل جامع، می توان چنین برداشت نمود که اجرای فرآیند HIA می تواند دموکراسی، عدالت، توسعه پایدار و اخلاق را به چالش کشد.

تعیین کننده های سلامت

از آنجا که HIA با تعیین کننده های

سلامت گلاویز می شود، می تواند برای پرداختن به سلامت جمعیت و شناخت بی عدالتی در سلامت بسیار مهم باشد. دیگر این یک باور عمومی است که به صورت عمده، سلامت با عواملی که در خارج از بخش ارائه دهنده ی سلامت جای دارند، تعیین می شود.

در یک مدل پذیرفته شده، پنج عامل سلامت توصیف شده اند:

۸ عوامل بیولوژیک مانند سن، جنس و

عوامل وراثتی

۲/ عوامل الگوی زندگی فردی مانند عادت

غذا خوردن و نوشیدن، فعالیت فیزیکی، مصرف دخانیات و الکل

۳/ شبکه های اجتماعی و مردمی

۴/ شرایط زندگی و کار مانند کشاورزی و

تولید غذا، آموزش، محیط کار، بی کاری، آب و بهسازی، خدمات سلامت و مسکن

۵/ شرایط اقتصادی- اجتماعی، فرهنگی و

زیست محیطی

اغلب، تعیین کننده های سلامت به یکدیگر

پیوستگی دارند و در زمانی که بر روی سلامت اثر

می گذارند، مسیرهای علیتی پیچیده ای را طی

توسعه و پیاده سازی طرح‌ها، پروژه‌ها، برنامه‌ها و سیاست‌ها، آن‌ها را مدّ نظر قرار دهد.

افزون بر این، نگرش در این تعیین کننده‌ها، خود تأکیدی بر اثر بخش‌های غیر سلامت بر مقوله‌ی سلامت می‌باشد. از این رو، با کاربرد این تعیین کننده‌ها، HIA می‌تواند بخش‌های غیر سلامت را تحت حمایت قرار داده و قادر سازد تا بتوانند در تدوین سیاست سلامت عمومی مشارکت نمایند.

نکته‌ی حائز اهمیت دیگر آن است که تعیین کننده‌های سلامتی که بیشترین احتمال پاسخ به تغییر در نتیجه‌ی تصمیم‌های سیاسی را دارند تعیین کننده‌های اجتماعی و اقتصادی می‌باشند. از این منظر، این تعیین کننده‌ها در برابر تعیین کننده‌های بیولوژیک قرار می‌گیرند که به سادگی تغییر نمی‌یابند. تغییر در تعیین کننده‌های اجتماعی و اقتصادی سلامت ممکن است در نتیجه‌ی تصمیم‌های جدید، تغییر در سیاست‌های پیشین یا باطل کردن سیاست‌ها، برنامه‌ها و یا پروژه‌ها پدید آید. در نتیجه، تغییرات برخاسته از تصمیم‌گیری‌های سیاسی می‌تواند در سلامت فراگیر جامعه تغییر ایجاد کند و از این چشم انداز می‌توان به اهمیت وصف ناپذیر فرآیند HIA در تغییر وضعیت سلامت

جامعه پی برد.

تصمیم‌گیران سیاسی جامعه، با وضعیتی رودررو قرار می‌گیرند که این اثرات بر سلامت می‌توانند به صورت ناممکن در سطح گروه‌های گوناگون جمعیت گسترده شده باشند. این موضوع، می‌تواند بحث تعیین کننده‌های بی‌عدالتی در سلامت را در معرض دیدگان آورد. در هر صورت، ممکن است بازندگان و برندگان تغییرات در تعیین کننده‌های اقتصادی و اجتماعی، با گروه‌های جمعیتی گوناگون پیوستگی داشته باشند.

سودمندی HIA در عمل

شماری از موارد معدود و همچنین شواهد گفتاری، حاکی از آنند که HIA به صورت کار آمدی، فرآیند تصمیم‌گیری را مورد حمایت خود قرار می‌دهد. اما این دشوار خواهد بود که قضاوت کنیم (اگر نگوییم غیر ممکن است)؛ زیرا تعداد مواردی از HIA که با روش علمی تحت مطالعه قرار گرفته باشند، اندک می‌باشند. اما از سوی دیگر، تعداد متنوعی از چهارچوب‌های مفهومی وجود دارند که اثر بخشی را تحلیل می‌نمایند. اغلب، در این مطالعات، ظرفیت فرآیند HIA برای حمایت از فرآیند تصمیم سازی

مورد تحلیل قرار نمی‌گیرد. به تازگی، یک رهیافت گسترده و نظام مند جهت تحلیل هزینه-کارایی پانزده مورد HIA انجام گردید. این مطالعه نشان داد که اثربخشی HIA ها بر هزینه‌ی آن‌ها چیرگی می‌یابد. یافته‌های این مطالعه، نظریه‌ی پیشین را که HIA می‌تواند در عمل سودمند باشد را تقویت نمود. اما از دیدگاه تئوریک، این قابل بحث است که سودمندی HIA محدود می‌باشد. در واژه‌شناسی تئوری سیستم‌ها، HIA را می‌توان به صورت یک تلاش جهت تحلیل اهداف سیستم بر دیگر سیستم‌ها در نظر گرفت.

چرا می‌بایست بخش‌های دیگر مانند آموزش و پرورش، حمل و نقل و محیط زیست به مقوله‌ی سلامت پیوند یابند؟ در بعضی از موقعیت‌های برد-برد، بخش سلامت و دیگر بخش‌ها به خوبی با یکدیگر برهم کنش دارند؛ ولی اهداف سیستمی متضادی نیز ممکن است با یکدیگر داشته باشند.

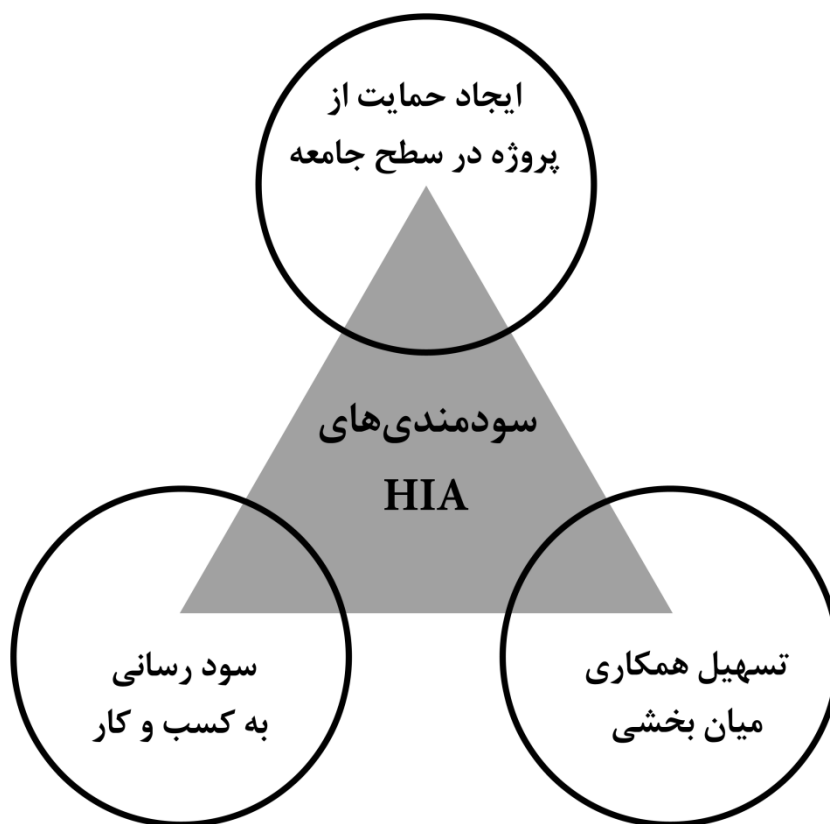
اما در هر صورت، یکی از سودمندی‌های فرآیند HIA برای ذی‌نفع‌ها، ایجاد این بینش برای آنان است که موضوع سلامت یک مقوله‌ی در نظر گرفته شده‌ی وابسته و مهم برای طراحان، اجرا کنندگان و بهره‌برداران پروژه بوده است. به زبان

دیگر، با شناسایی و پرداختن به نقطه نظرات مورد توجه جامعه، HIA می‌تواند تضادهایی که سدّ راه توسعه‌ی پروژه‌ها است را کاهش دهد. برای مثال، اعضای یک جامعه‌ی بومی آلاسکایی در صدد طرح دعوی علیه توسعه‌ی نفت و گاز در مناطق سنتی شکار خود بودند، اما اداره‌ی مدیریت سرزمین (BLM) با دولت محلی وارد عمل شد و فرآیندی از HIA را به اتمام رساندند که نتیجه‌ی آن تدوین اقدامات حفاظتی جدیدی بود که به مسائل جامعه‌ی بومی آلاسکایی می‌پرداخت. از آن زمان، BLM به کاربرد HIA در طراحی‌ها و تصمیم‌گیری‌های بعدی روی نشان داد. بنابراین، فرآیند HIA می‌تواند جوامع انسانی را در انجام پروژه‌های بزرگ مورد حمایت قرار دهد. همچنین HIA می‌تواند همکاری در میان بخش‌های گوناگون را تسهیل نماید؛ به این گونه که HIA یک شیوه‌ی پراگماتیک و ساختارمند را برای پژوهشگران و ارائه دهندگان خدمات سلامت فراهم می‌آورد تا بتوانند با مقامات رسمی و دیگر نمایندگان و بخش‌های غیر سلامت گفتمان کنند و داده‌های مربوط به سلامت را در اختیار آنان قرار داده تا تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های بهتری را اتخاذ نمایند. از سوی دیگر، HIA می‌تواند برای فضای

کسب و کار نیز سودمند باشد. شرکت‌ها و مؤسسات مالی در پروژه‌های خود به HIA به عنوان یک سرمایه‌گذاری کوچک و مطمئن، با دستاوردهای دراز مدت، واکنش نشان داده‌اند. هم اکنون، اتحادیه‌ی مالی بین‌المللی و

بسیاری از بانک‌ها از HIA در فرآیند وام به پروژه‌های توسعه‌ای بزرگ، استفاده می‌برند. سازمان‌های تجاری مانند کمیته‌ی بین‌المللی معادن و فلزات و انجمن بین‌المللی تولید کنندگان نفت و گاز، دستورالعمل‌های ویژه‌ای را جهت فرآیند HIA تدوین کرده‌اند و حتی بسیاری از شرکت‌ها نیز استانداردهای ویژه‌ی خود را برای HIA تعریف نموده‌اند.

در سپتامبر ۲۰۱۱، شورای پژوهش‌های ملی آمریکا، راهنمای شناسایی و پرداختن به اثرات بالقوه بر سلامت پروژه‌ها یا سیاست‌ها را که توسط بخش غیر سلامت انجام می‌شوند، ارائه داد. گزارش شورای ملی (NRC) نقطه‌ی آغاز خوبی برای بنگاه‌ها و مؤسساتی است که در این اندیشه هستند که چه زمانی می‌بایست HIA را در تصمیم‌گیری‌هایی که اثرات بر سلامت چشمگیری را از خود نشان می‌دهند، وارد نمایند.

تصویر ۹ - سودمندی‌هایی که از انجام فرآیند HIA به دست می‌آیند.

از این منظر، سیاست‌گزاران در تمام سطوح دولتی دارای فرصت‌های فراوانی هستند تا HIA را برای اتخاذ سیاست‌های سالم‌تر لحاظ نمایند. در یک نگاه کلان می‌توان به نتایج زیر اشاره کرد:

- مقامات رسمی دولتی می‌بایست از HIA برای اتخاذ تصمیم‌های مهم در بیرون بخش سلامت (مانند حمل و نقل، مسکن، طراحی شهری، برنامه‌ریزی آموزشی، سیاست کشاورزی و پروژه‌های منابع طبیعی و انرژی) استفاده کنند تا خطرات و هزینه‌های ناخواسته را کاهش دهند و به خلق جامعه‌ای سالم‌تر کمک نمایند.
- دستگاه‌های اجرایی با زیر ساخت‌های پروژه‌هایی مانند بخش مسکن، توسعه‌ی شهری، حمل و نقل و انرژی می‌بایست HIA را مد نظر قرار دهند تا ملاحظات سلامت را در پروژه‌های کنونی و یا آینده‌ی خود ادغام نمایند.
- در یک فراگرد کلی، می‌توان سودمندی‌های HIA را چنین برشمرد:

۸/ عوامل مثبت و منفی که ممکن است به اندازه‌ی کافی ارزیابی نشده باشند را شناسایی می‌نماید. این فرآیند، طراحی و تغییر پروژه را به شیوه‌ای سامان یافته از دید هزینه - اثر بخشی، در

بستر زمان تعیین شده، هدایت می‌نماید.
۲/ اثرات مثبت و منفی را با دقتی فزاینده به صورت کمی نشان می‌دهد.

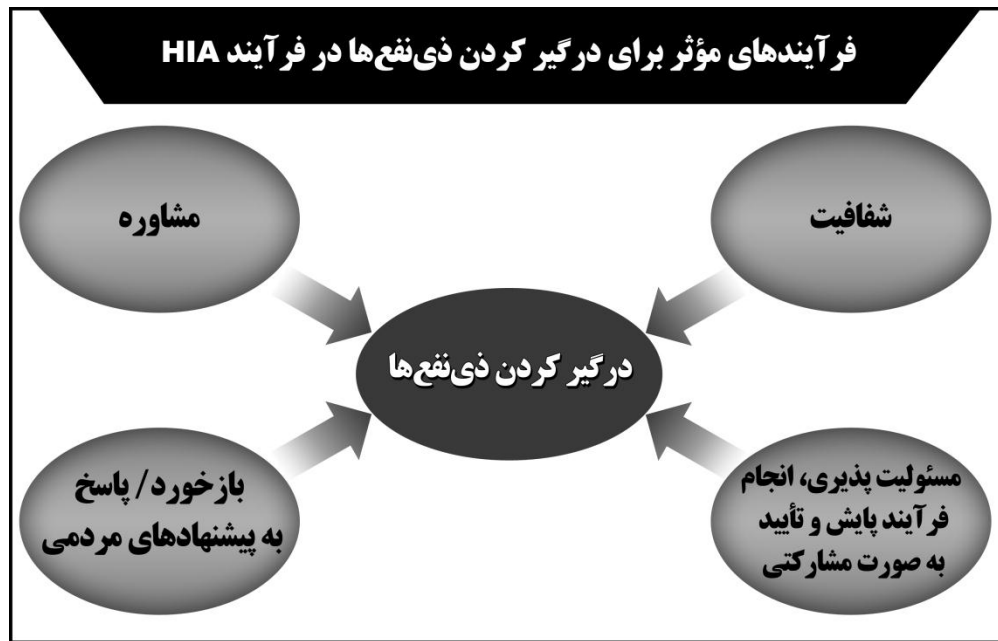
۳/ در آشکار سازی پتانسیل داد و ستد میان سلامت جامعه و دیگر اهداف اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی پروژه، کمک می‌کند. از این رو، HIA می‌تواند به عنوان ابزاری سودمند جهت مدیریت خطر برای تمام ذی‌نفع‌ها، نقش ایفا کند.

۴/ برهم کنش‌ها و ارتباطات بالقوه میان سلامت زیست محیطی و دیگر بخش‌ها را توصیف می‌کند.

۵/ تحلیل روشن‌تری از راهبردهای کاهنده‌ی اثر عوامل منفی و افزایش دهنده‌ی عوامل مثبت فراهم می‌آورد.

۶/ فرآیند کلان تصمیم‌گیری پروژه را برای تمام ذی‌نفع‌های کلیدی، شفاف‌تر می‌سازد.

- یک محیط ساختارمند برای درون داد (input) ذی‌نفع‌ها و درگیر کردن آنان در پروژه‌های جدید و پروژه‌های در حال بهره‌برداری را فراهم می‌آورد. از این رو، امکان فراهم آوردن زود هنگام برون دادها در فرآیند تصمیم‌سازی را میسر می‌سازد.

تصویر ۱۰ - فرآیندهای مؤثر که می‌بایست جهت درگیر کردن ذی‌نفع‌ها در فرآیند HIA به کار برد.

- یک همگرایی در میان ذی‌نفع‌ها فراهم می‌آورد به گونه‌ای که اعتماد مشترک در تمام فازها از زمان توسعه، ساخت، بهره‌برداری تا فاز پایانی پروژه توسعه و افزایش می‌یابد.
- سرمایه‌گذاری از سوی نهادهای کمک‌کننده و مالی را ایمن می‌سازد. بسیاری از نهادهای مالی مانند اتحادیه‌ی مالی بین‌المللی (IFC) و بانک‌های توسعه‌ای بزرگ، نیاز ویژه‌ای به مدیریت مقوله‌ی سلامت دارند.
- مسئولیت‌های حامیان پروژه و دولت میزبان را مشخص می‌سازد. در حقیقت HIA می‌تواند همانند یک رسانه، جهت مستند سازی و تعیین نقش‌ها، مسئولیت‌ها و مواردی که وابسته به دولت میزبان، جامعه‌ی محلی و حامیان پروژه است، عمل نماید. خود HIA می‌تواند در درک موارد گسترده‌تر سلامت و روندهایی که هم‌اکنون ممکن است در کشور و یا جامعه‌ی میزبان روی می‌دهند، یاری‌کننده باشد.

- داده‌های پایه (base line) دقیق و مناسبی جهت مقایسه‌ی آتی، در زمان توسعه، بهره‌برداری و در نهایت بسته شدن پروژه، ارائه می‌دهد.

- سودمندی‌های پروژه را افزایش می‌دهد؛ به این صورت که HIA می‌تواند در فراهم آوردن یک بنیان برای سرمایه‌گذاری‌های در مقیاس بزرگ و کوچک و طرح‌های توسعه‌ای در بخش سلامت در گستره‌های دیگر (مانند آموزش و پرورش) به منظور سود رسانی به آحاد جامعه به کار آید.
- بر ظرفیت نظام سلامت، زیر ساخت‌ها و توسعه اثر دارد و همچنین ارائه دهنندگان خدمات سلامت سنتی و عملکردهای مهم فرهنگی را مورد حفاظت قرار می‌دهد.

HIA یک فرآیند آینده نگرانه است

ارزش برتر HIA در آن است که ابزار آینده نگرانه است. این به معنای آن است که پیش از پیاده سازی سیاست، برنامه، طرح و پروژه‌ی مورد ارزیابی، فرآیند HIA می‌بایست انجام گیرد. از منظری دیگر، HIA بایستی در چرخه‌ی برنامه‌ریزی و سیاست، پیش از آن که پروژه تدوین شده پیاده

گردد، جای داده شود. از این رو، HIA با ارزیابی نیاز (needs assessment) و فرآیندهای پایش و سنجش تفاوت دارد.

عدالت در پیوستگی با HIA

عدالت یک کانون هسته‌ای در HIA است. از این رو، فرآیند HIA بر چگونگی اثر بر سلامت نابرابر یک پروژه بر روی گروه‌های خاص جمعیت (مانند والدین تنها، بچه‌ها، افراد با درآمد پایین و افراد با ناتوانی‌ها) تمرکز دارد. هدف HIA فراهم آوردن پیشنهادهایی جهت کاهش اثر بالقوه‌ی یک پروژه در ایجاد نابرابری‌ها در سلامت، یا کاهش توان پروژه در گسترده نمودن نابرابری‌هایی است که هم اکنون وجود دارند.

بنابراین، پیوستگی عدالت با HIA در آن است که HIA می‌تواند اثر متمایز پروژه بر گروه‌های گوناگون را آشکار نماید. اثر متمایز پروژه به معنای آن است که اثرات سودمند پروژه به صورت گسترده فقط در یک گروه تجربه می‌شود (و نه دیگر گروه‌ها) و برعکس اثرات منفی پروژه به صورت گسترده در یک گروه حس می‌شود و نه دیگر گروه‌ها. برای مثال، یک بزرگراه که برای یک

پروژه‌ی نفت و گاز طراحی شده است ممکن است برای افرادی که در پروژه کار می‌کنند سودمند باشد و آن‌ها به راحتی بتوانند مسافرت‌های خود را انجام دهند ولی این بزرگراه آلودگی هوا و آلودگی صوتی برای مردمی که در نزدیکی بزرگراه زندگی می‌کنند به ارمغان می‌آورد؛ ولی همین مردم استفاده ناچیزی از بزرگراه می‌کنند. در فرآیند HIA، ارزیابی این نکته مهم است که آیا این تفاوت می‌تواند از لحاظ مقوله‌ی سلامت چشمگیر باشد یا خیر؟ و نیز این که وجود این تفاوت می‌تواند از دیدگاه مردمی که تحت تأثیر آن هستند، غیر منصفانه محسوب شود؟ و همچنین آیا پروژه را می‌توان طوری تغییر داد که بتوان این اثر بالقوه را حذف و یا کاهش داد؟ این موضوع به ویژه هنگامی بیشتر صادق خواهد بود که یک گروه بیش از دیگر گروه‌ها تحت تأثیر بار زیان‌ها یا خطرات وابسته به پروژه قرار گرفته باشند. برای مثال، همین بزرگراه ممکن است از مناطق فقر نشین گذر کند و آلودگی صوتی و آلودگی هوا را ایجاد کند ولی مردم ثروتمندتر، تحت تأثیر این تغییرات قرار نگیرند.

گزارش به کنگره‌ی آمریکا پیرامون HIA

در گزارش سیاست پیشگیری که جهت ارائه به کنگره‌ی آمریکا توسط "مشارکت برای پیشگیری (Partnership for Prevention)" سفارش داده شده بود و پژوهشگران دانشکده‌ی بهداشت دانشگاه UCLA آن را تهیه کرده بودند، چنین آمده است: "HIA از چنان پتانسیل بالایی برخوردار است که می‌بایست در مقیاس ملی انجام داد، به ویژه از آن جهت که HIA دارای پتانسیل آگاه سازی سیاست‌گزاران از پیامدهای بر سلامت فعالیت‌هایی که در بخش بیرون از سلامت انجام می‌شوند (مانند حمل و نقل، کشاورزی و سیاست‌گذاری‌های اقتصادی) را دارد." جهت آغاز این روند می‌توان HIA را در ارزیابی‌های اثر بر محیط زیست نیز پیوست داد اما بیان این نکته مهم است که کاربرد HIA فقط در پیوست با اثر بر محیط زیست، به معنای عدم استفاده از HIA به عنوان ابزاری توانمند خواهد بود. از این رو، در این گزارش برای کنگره‌ی آمریکا، پیشنهادهای زیر جهت کاربرد گسترده‌تر HIA ارائه شده‌اند:

۱/ بنیان یک نهاد شبه دولتی به عنوان مرکز

ملی HIA

۲/ ترویج قوانینی که ملاحظات اثر بر سلامت را در الزامات موجود در " عملکرد سیاست زیست محیطی ملی (NEPA) " را آشکار کرده و اجرای آن‌ها را الزامی نماید.

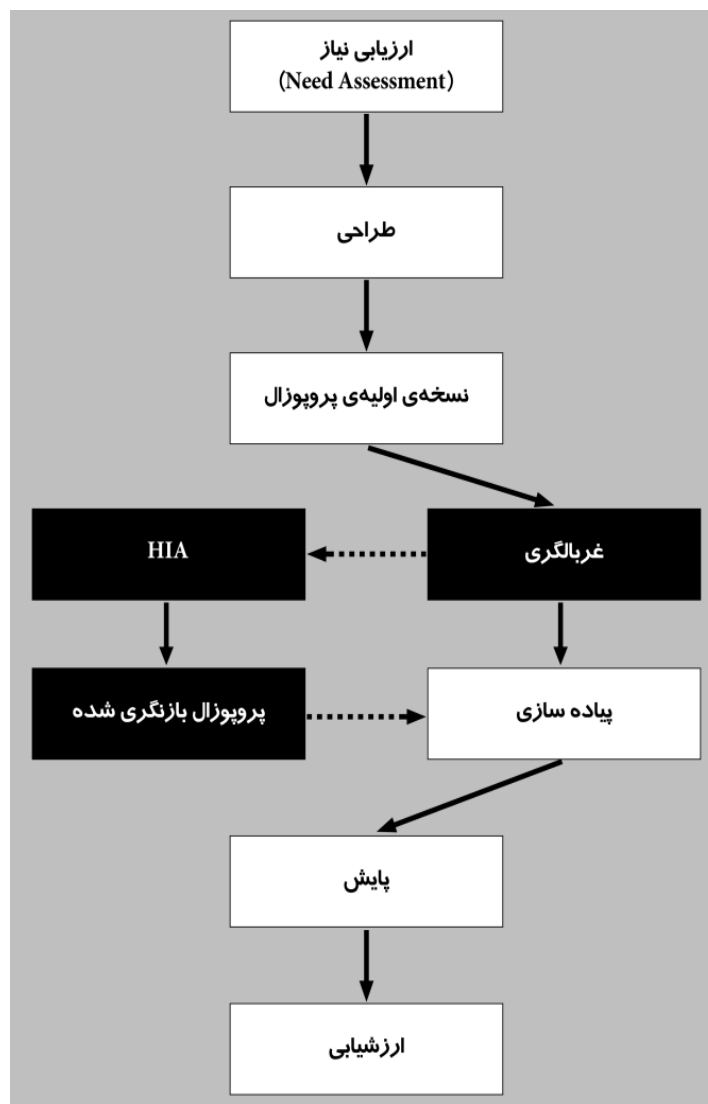
۳/ فراهم آوردن بودجه برای گرانت‌های تحقیقاتی نهادهای میان بخشی برای ظرفیت سازی محلی و ایالتی جهت هدایت و کاربرد ارزیابی‌های اثر بر سلامت

۴/ بنیان یک گروه کار شامل خدمات تحقیقاتی کنگره (CRS)، نمایندگی حسابداری عمومی (GAO) و مرکز ملی HIA، جهت ارزیابی فرصت‌ها، ارزش و ساز و کارهای HIA در دولت فدرال.

با پیاده سازی این گام‌ها، سیاست‌گذاران در آمریکا می‌توانند گام بزرگی را به سوی فراهم آوردن تصمیم‌گیری بر پایه‌ی موارد وابسته به سلامت، برای ملت برداشته و آینده‌ای بهتر را جهت تندرستی مردم و نسل آینده بیافرینند.

مهارت‌های مورد لزوم برای HIA

مهارت‌های بی‌شماری برای انجام

تصویر ۱۱ - فرآیند HIA، آینده نگرانه است و پیش از پیاده‌سازی برنامه، سیاست و یا پروژه بایستی انجام شود و این به معنای آن است که در چرخه‌ی طراحی و سیاست‌گذاری، پس از این که یک نسخه‌ی اولیه از پروپوزال آماده شد و پیش از پیاده سازی طرح، برنامه و یا سیاست بایستی انجام شود.

فرآیند HIA مورد نیاز است. مهارت‌های مدیریت پروژه می‌توانند عناصر متنوع فرآیند، جایگاه و مقیاس زمانی هر عنصر و نیز پایان با کیفیت پروژه بر طبق برنامه‌ی زمان بندی را تضمین نمایند. مهارت‌های گفتمانی می‌توانند تضمین کننده‌ی آن باشند که ارزیابی در برنامه‌ی عملیاتی سیاست‌گزاران و نیز تیم ارزیابی، به خوبی جای داده شده است. مهارت‌های کار تیمی می‌توانند خبرگان از بخش‌های گوناگون را در کنار ذی‌نفع‌ها قرار دهند. مهارت‌های کار با جامعه می‌توانند کسانی را که تحت تأثیر پروژه، سیاست و یا برنامه قرار می‌گیرند را درگیر کرده و فرآیند مشارکت را تسهیل نمایند. مهارت‌های کار با جامعه، توانایی شنیدن فعال، ترسیم و دیدن معانی دانش خاصی که در دل جامعه نهفته است را فراهم می‌آورند. مهارت‌های پژوهشی می‌توانند در گردآوری و درک داده‌های وضعیت کنونی سلامت در جمعیت هدف و نیز بازنگری متون برای کسب اطلاعات مربوط به پیوستگی میان متغیرهای واسطه و سلامت، یاری نمایند. پیشنهادها و کمک‌های خبرگان از دیگر بخش‌ها جهت تحلیل آن که چگونه گزینه‌ها بر متغیرهای حد واسط مانند سطح درآمد، اشتغال، در معرض قرار گرفتن با آلاینده‌ها و غیره اثر

می‌کنند، می‌توانند کمک کننده باشند. این فهرست آشکار می‌سازد که HIA نه دشوار و نه بسیار سخت و عالمانه است. حس مشترک قوی، توانایی گردآوری عناصر منفرد برای شکل‌دهی یک تصویر بزرگ و وجود یک ظرفیت جهت ترغیب افراد گوناگون برای کار مشترک، از نیازمندی‌های کلیدی فرآیند HIA می‌باشند. این مهارت‌ها، اختصاص به خبرگان سلامت عمومی ندارد. تا قبل از این، اکثر ارزیابی‌های اثر بر سلامت توسط کسانی انجام شده‌اند که متخصصین ویژه‌ی HIA نبوده‌اند. این درست نیست که گفته شود HIA به مهارت‌های نادر و متخصصینی جدید از میان خبرگان و ارزیابی کنندگان سلامت نیاز دارد. هر چند که دموکراسی، عدالت، پایداری پذیری و کاربرد شواهد بر پایه‌ی اخلاق از ارزش‌های کلیدی HIA هستند، اما ساده‌ترین ارزش مورد نیاز جهت انجام HIA، وجود عنصر درستکاری در ترکیب با توانایی تحلیل دقیق می‌باشد.

یکپارچه سازی HIA با ارزیابی‌های

زیست محیطی

هر چند که در ارزیابی اثر بر محیط زیست

به مقوله‌ی سلامت نیز نگریسته می‌شود ولی باید این را اعتراف کرد که در ارزیابی‌های اثر بر محیط زیست (EIA) به سلامت به صورت غیر مستقیم پرداخته می‌شود و هدفی که پی می‌گیرد آن است که آسیب‌هایی را که به محیط زیست و بیوسفر وارد می‌آید را پیشگیری و یا حذف نماید تا سلامت و رفاه انسان در یک محیط زاینده و خوشایند فراهم آید.

هر چند که در بیانیه‌های اثر بر محیط زیست (EIS) می‌بایست به سلامت نیز نگاه شود اما مطالعات در آمریکا نشان داده‌اند که از مقوله‌ی سلامت در این بیانیه‌ها چشم پوشی شده و یا به شکلی سطحی به آن پرداخته شده است. این در صورتی است که در ارزیابی اثر بر محیط زیست (که خود نیز فرآیند مشارکتی است) می‌توان مسائل احتمالی اثر بر سلامت را در معرض دیدگان سیاست‌گذاران و مردم قرار داد و از این طریق با ایجاد تغییرات اساسی در پروژه و یا حتی حذف پروژه در جهت حفظ کیفیت محیط زیست و سلامت انسان اقدام نمود.

در هر صورت، برنامه‌ی HIA به دست‌اندرکاران EIS این یاری را می‌رساند تا مقوله‌ی بخش سلامت با دیگر بخش‌ها مانند حمل و نقل،

اقتصادی- اجتماعی و معیشتی رو در رو شده و یک ضرب‌آهنگ یکسان و هماهنگ آفریده شود. از این رو، اعضای HIA ممکن است در اولین نشست‌ها جهت گام‌های غربالگریانه و قلمرونگری با اعضای ارزیابی‌های زیست محیطی و اقتصادی- اجتماعی هم نشست شوند تا در انتخاب گزینه‌های گوناگون در فرا روی خود (بر اساس متغیر سلامت) تصمیم‌گیری کنند. این به معنای آن است که داده‌های HIA می‌تواند به عنوان درون داد مهمی در EIA ادغام شوند. البته باید این نکته را در نظر داشت که هنوز در سطح علمی و بین‌المللی، سیاست یکسانی جهت چگونگی فرآیند یکپارچه سازی HIA با ارزیابی‌های زیست محیطی وجود ندارد. اما بر اساس تجربیات به دست آمده در آمریکا، باید بر این نکته پافشاری نمود که EIA هرگز جایگزین مناسبی برای HIA نمی‌باشد؛ اما بی‌شک دستاوردهای HIA می‌توانند در غنای EIA مؤثر واقع شوند.

همپوشانی HIA با ارزیابی‌های اثر بر

جامعه و اقتصاد

از آنجا که سلامت انسان بستگی به شبکه‌ای از موارد اقتصادی، اجتماعی و فردی دارد،

یک همپوشانی میان HIA و ارزیابی‌های اثر بر محیط زیست و جامعه (SIA) نیز وجود دارد. دو زمینه‌ی آشکار همپوشانی در این دو آنالیز شامل موارد زیر می‌باشد:

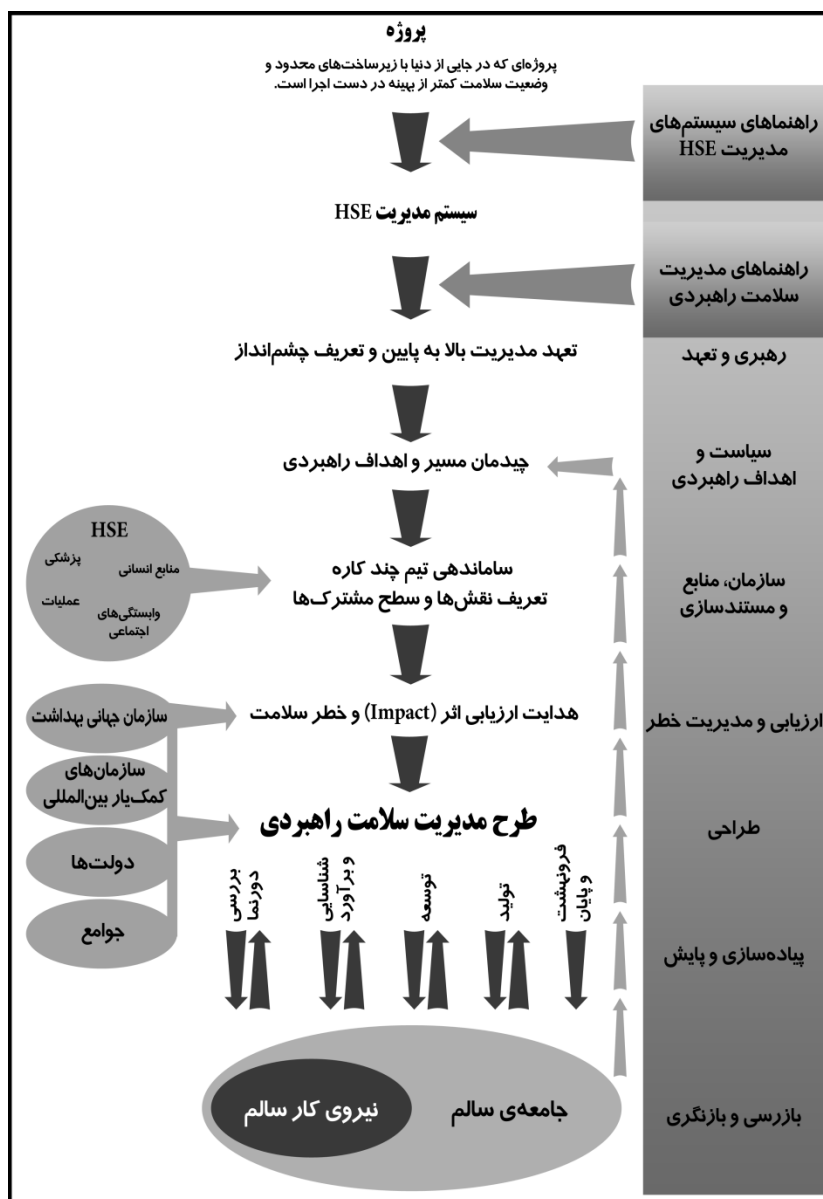
۱/ تعیین‌کننده‌های

اجتماعی سلامت (SDH)

۲/ رهاسازی آلاینده‌های

مورد نظر

هر دوی این زمینه‌ها، در بخش‌های مربوطه‌ی راهنمای ارزیابی اثر بر سلامت مورد توجه قرار می‌گیرند. از سوی دیگر، در HIA از زمینه‌های ارزیابی‌های اثر بر جامعه و اقتصاد که وابسته به سلامت هستند (مانند تغییر در درآمد، تغییر در همبستگی‌های فرهنگی) نیز بحث می‌شود. در همین راستا، HIA از برآورد اثرات بر سلامت مقولاتی که دستاورد پژوهشگران اقتصادی و اجتماعی هستند (مانند روندهای اقتصادی،

تصویر ۱۲ - رهیافت سیستماتیک به مدیریت سلامت راهبردی

تجربیات معیشتی، همبستگی‌های فرهنگی، تغییرات اجتماعی و دموگرافیک) نیز سود می‌جوید.

برای مثال، تیم HIA خطر تغییر دسترسی به خدمات سلامت را نسبت به تغییرات زیر ساخت‌های مراقبت سلامت که در نتیجه‌ی رشد اقتصادی برانگیخته می‌شوند را برآورد می‌کند. در این پویش، تیم HIA بر تحلیل اقتصادی که احتمال رشد اقتصادی را کمی برآورد می‌کند، تکیه می‌نماید.

محدودیت‌های فراروی HIA

روش‌شناسی فرآیند HIA هنوز در حال تکامل است و نمی‌بایست انتظار داشت که روش‌شناسی موجود توان پاسخگویی به همگی پرسش‌ها را داشته باشد. کارهای چشمگیری در تعدادی از کشورهای اروپایی انجام شده است که در درک و برآمدن بر پاره‌ای از موانع در فرا راه HIA کمک می‌کنند.

یکی از موانع مهم در فرآیند HIA، فقدان آگاهی از ارزش و سودمندی HIA است. داده‌های بررسی تعیین کننده‌های سلامت در سطح کلان و خرد از درون داده‌های مهم فرآیند HIA هستند. ممکن است هنوز درک نظری و عملی جامع و

یکپارچه‌ای از این تعیین کننده‌ها (به ویژه تعیین کننده‌های اقتصادی و اجتماعی) پدید نیامده باشد. از سوی دیگر هر چند که انجام HIA هنوز هم به یک تخصص ویژه نیاز ندارد ولی آموزش و تربیت متخصصین سلامت برای ظرفیت سازی جهت هدایت فرآیند HIA مورد نیاز است. از این رو، فقدان ظرفیت سازی HIA می‌تواند مانع رشد آن باشد.

از سوی دیگر، طراحان، سیاست‌گزاران و برنامه نویسان از سفارش دهندگان عمده‌ی HIA هستند. بنابراین فقدان آشنایی و تجربه‌ی کافی با مفاهیم و کاربرد HIA از سوی این گروه‌ها می‌تواند در ایجاد ظرفیت سازی HIA اختلال ایجاد کند. توصیه شده است که آموزش HIA برای این افراد می‌بایست به صورت میان رشته‌ای بر پایه‌ی حل مسئله باشد و از آموزش با مفاهیم یکپارچه‌ی فنی دوری جست. شکاف در اساس شواهد مورد نیاز برای انجام فرآیند HIA نیز یکی دیگر از موانع فرارو می‌باشد. سازمان بهداشت جهانی به عنوان سازمانی حمایت کننده در سطح ملی و بومی برای برآمدن بر این موانع و عرضه‌ی شواهد و ارائه‌ی گستره‌ای از ابزارهای حمایتی فرآیند HIA، اعلام آمادگی نموده است. علاقمندان می‌توانند به وب سایت ارزیابی اثر

بر سلامت WHO مراجعه نمایند.

(<http://www.who.int/hia/en/>)

نکته‌ی دیگر آن است که راهنماهای انجام فرآیند HIA به گونه‌ای طراحی شده‌اند که می‌توان آن‌ها را در پیوستگی با مقررات، قوانین و فرآیندهای برنامه‌ریزی موجود به کار برد و نمی‌توانند جایگزین و یا جانشین پروتکل‌های تدوین شده قرار گیرند.

بسیاری از ابزارهای HIA برای پروژه‌های توسعه‌ای طراحی شده‌اند. از این رو، به محدودیت ابزارهای HIA نیز باید اشاره کرد که آن‌ها به موارد "سلامت شغلی" در درون پرچین (فنس) مانند ایمنی محیط کار و یا در معرض قرار گرفتن کارگران با بیماری‌های شغلی گوناگون، نمی‌پردازند و این موارد خود ابزارها و قوانینی دیگر را می‌طلبند. البته باید توجه داشت که ابزارهای کنونی HIA به موضوع‌های دو رگه و متقاطع در گستره‌ی سیاست‌های محیط کار که بر فعالیت‌های معیشتی، مصرف الکل و مواد مخدر (که بالقوه می‌توانند در پیامدهای سلامت در سطح خانواده و جامعه اثر گذار باشند) توجه نشان می‌دهند.

تیپ‌های HIA

تیپ‌های HIA را در سه گروه می‌توان جای

داد:

الف/ HIA با ارزیابی شتابگرایانه

(Rapid appraisal)

این تیپ از HIA یک جستجوی مختصر پیرامون اثرات بر سلامت یک پروژه را بر پایه‌ی دانش موجود همراه با تبادل نظر بر پایه‌ی تجربیات ارائه می‌دهد و ممکن است از پژوهش‌های HIA های پیش از خود نیز سود جوید. زمان انجام آن از چند ساعت تا چند روز به طول می‌انجامد. از این رو، بسیار سریع و با منابع مالی محدود قابل انجام است. درون داده‌های این تیپ HIA از اطلاعات موجود که به آسانی قابل دسترس هستند فراهم می‌گردد. به زبان دیگر، نیازی به گردآوری داده‌های جدید نیست ولی همانگونه که اشاره شد از خبرگان سود می‌جوید و از این رو امکان بحث و تبادل نظر و برپایی کارگاه‌های محدود با مشارکت ذی‌نفع‌های درونی و بیرونی در این تیپ HIA وجود دارد. به طور کلی، ارزیابی خطر کمی در این تیپ صورت نمی‌گیرد ولی یک ارزیابی کیفی ارائه می‌شود.

ب/ HIA میانه (Intermediate HIA)

در این تیپ یک جستجوی با جزئیات بیشتر از اثرات بر سلامت انجام می‌شود و ممکن است زمان انجام آن چند هفته به طول انجامد. معمولاً یک بازنگری در شواهد قابل دسترس و نیز برون دادهای HIA های همانند، توأم با کنکاش در نظرات، دیدگاه‌ها، تجربیات و انتظارات کسانی که پروژه مدّ نظرشان است و یا تحت تأثیر پروژه قرار گرفته‌اند انجام می‌شود و پاره‌ای از اوقات نیز تولید و تحلیل اطلاعات جدید هم انجام می‌گردد.

در این تیپ HIA، ذی‌نفع‌ها در کارگاه‌هایی با روش بحث گروهی متمرکز هدایت

می‌شوند و یا خود ذی‌نفع‌ها مورد گفتمان قرار می‌گیرند. معمولاً در این تیپ یک بازنگری پرشتاب نظام مند بر روی ادبیات موجود (شامل مقالات و گزارش‌ها) نیز انجام می‌شود.

ج/ HIA فراگیر و جامع

(Comprehensive in depth)

در این تیپ HIA، یک جستجوی پردامنه و متمرکز پیرامون اثرات بر سلامت انجام می‌شود که گستره‌ای طولانی از زمان (تا چندین ماه تا یک سال) را به خود اختصاص می‌دهد. در حقیقت این تیپ HIA یک تحلیل بسیار جزئی نگرانه است که نه تنها

جامع و فراگیر	میانه	شتابگریانه	رومیزی
همه‌ی اثرات بر سلامت به صورت جزئی نگرانه تحت ارزیابی قرار می‌گیرند.	سه تا ۱۰ اثر بر سلامت به صورت جزئی ارزیابی می‌شوند.	حداکثر سه اثر بر سلامت به صورت جزئی نگرانه مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.	حداکثر سه اثر بر سلامت به صورت نه چندان جزئی نگرانه تحت ارزیابی قرار می‌گیرند.
یک ارزیابی جامع و فراگیر از اثرات بر سلامت ارائه می‌شود.	یک ارزیابی اثر بر سلامت گسترده با بیان جزئی‌تر پیرامون اثرات پیش بینی شده، ارائه می‌دهد.	یک دید ژرف‌تر از اثرات بر سلامت ارائه می‌دهد.	یک دید کلی از اثرات بر سلامت فراهم می‌آورد.

تصویر ۱۳ - سطح فرآیند HIA؛ تعداد و ژرفای اثرها که باید ارزیابی شوند.

کار میدانی جامع و جزء نگر را شامل می‌شود بلکه از مشاوره‌ی گسترده‌ی ذی‌نفع‌ها (از طریق پیمایش‌های میدانی، کارگاه‌ها و گفتگوهای چهره به چهره) نیز بهره می‌برد و یک بازنگری ادبیات موجود در سطح مقالات و گزارش‌ها را به صورت سیستماتیک در حد جزئی انجام می‌دهد. معمولاً انجام و هدایت این تیپ HIA از دانش و توان نیروهای بومی پروژه بیرون بوده و نیاز به سفارش کار به خبرگانی دارد که با مقوله‌ی HIA آشنایی کافی دارند. در تیپ جامع و فراگیر HIA معمولاً تولید و تحلیل اطلاعات نوین انجام می‌پذیرد. این تیپ HIA مناسب پروژه‌های بزرگ پیچیده با نمایه‌ی بالا است.

البته این گروه بندی تیپ شناسی HIA به معنای ردّ انعطاف‌پذیری و انتخاب گزینه‌های دیگر نیست و یک دست‌اندرکار HIA می‌تواند بر اساس صلاحدید تخصصی خود، هر زمان که مناسب دید از عناصر گوناگون HIA جامع و فراگیر نیز سود جسته و به فرآیند HIA خود بیافزاید.

صنعت نفت و گاز، گستره‌ای از پروژه‌هایی است که اکثراً در پیش از انجام، به فرآیند HIA جامع و فراگیر نیازمند نیستند و تیپ HIA با ارزیابی شتابگرایانه برای بسیاری از پروژه‌هایی که شامل بهبود

تسهیلات تولیدی موجود هستند کفایت می‌کند. همچنین، اکثر عملکردهای خرد و بازاریابی‌ها، احتمال کمی دارند که به HIA جامع نیاز داشته باشند. از طرف دیگر، اگر ارزیابی‌های اثر بر جامعه و اقتصاد یا زیست محیطی، به عنوان بخشی از مقدمات پروژه دیده شده‌اند، آنگاه انجام HIA جامع و فراگیر نیز مناسب خواهد داشت. توسعه‌ی میدان‌های نفتی بزرگ، خطوط انتقال، تسهیلات LNG، مجتمع‌های پتروشیمی و پالایشگاه‌ها، سرمایه‌گذاری‌های عمده‌ای هستند که تیپ HIA جامع را می‌طلبند.

قلمرو HIA فراگیر

با در نظر گرفتن تعریف “سلامت”، ارزیابی‌های اثر بر سلامت دارای گستردگی و قلمرو بی‌نهایت پهناوری هستند. اغلب، مدل پس زمینه‌ی فلسفه‌ای HIA، قلمرو آن را به پیش می‌راند. دو مدل بنیادی، شامل مدل زیست پزشکی و اجتماعی یا مدل اجتماعی- زیست محیطی هستند. مدل زیست پزشکی سلامت بر روی بیماری و ناخوشی و مکانیسم‌های علّیتی وابسته تمرکز دارد. بر عکس، مدل اجتماعی- زیست محیطی بر روی عوامل گسترده‌تری یا به زبان دیگر “تعیین کننده‌هایی” که

◀ زیست پزشکی

- تمرکز بر بیماری و مکانیسم‌های علیتی

◀ اجتماعی - زیست محیطی

- تمرکز بر شخص

- تمرکز بر اجتماع

- تمرکز بر فرهنگ

- عوامل اقتصادی و زیست محیطی

بر روی فرآیند سلامت و تندرستی تمرکز دارند، تمایل از خود نشان می‌دهد.

تعیین کننده‌های سلامت شامل عوامل شخصی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی بوده که بر روی وضعیت سلامت افراد و یا جمعیت‌های تعریف شده، اثر می‌گذارند. مثال‌ها شامل سن، جنس، عوامل ژنتیک، هوا، آب، شرایط مسکن، سطح درآمد، اشتغال و آموزش و پرورش

هستند. یک طیف پیوسته، میان مدل ارزیابی زیست پزشکی خالص و اجتماعی- زیست محیطی وجود دارد.

در سطح سیاسی، HIA تمایل دارد که از مدل گسترده‌ی تعریف شده‌ی اجتماعی- زیست محیطی که بر روی تعیین کننده‌های سلامت جامعه مانند فقر و سطح درآمد تأکید دارد را به کار ببرد. برعکس، در سطح پروژه‌ای، HIA به صورت نازک بینانه بر روی پیامدهای ویژه‌ی سلامت (برای

مثال تغییرات وابسته به پروژه در میزان‌های ویژه‌ی بیماری‌ها مانند مالاریا یا عفونت‌های انتقال یافته‌ی جنسی) بیشتر تمرکز می‌یابد.

بسیاری از دست اندرکاران HIA تلاش می‌کنند تا از عناصر هر دو روش شناسی زیست پزشکی و اجتماعی- زیست محیطی بهره ببرند. برای مثال، رهیافت اجتماعی- زیست محیطی سازمان جهانی بهداشت (WHO)، شش مورد سلامت عمومی را در نظر می‌گیرد: بیماری‌های واگیر،

بیماری‌های غیر واگیر، سوانح و حوادث، سوء تغذیه، بیماری‌های روانی- اجتماعی و تندرستی اجتماعی. جدول ۱ قلمرو این رهیافت را ترسیم می‌کند. این مدل سودمند است، زیرا گروه بندی عمومی بیماری‌ها و هم تعیین کننده‌های سلامت را شامل می‌شود.

با این وجود، این رهیافت لزوماً اثراتی (چه مثبت و چه منفی) که در گستره‌هایی همچون مسکن، بهسازی و حمل و نقل روی می‌دهند را در برنمی‌گیرد. بر عکس، بانک جهانی، قلمرو HIA را برای آفریقای تحت صحرا (Sub Saharan Africa)

و دیگر کشورهای با شاخص توسعه‌ی انسانی^۱ (HDI) پایین را در مدل سلامت زیست محیطی، تعریف کرده است. از این منظر، میان تعریف سنتی "سلامت عمومی" که تمرکز ویژه‌ای بر بیماری (disease-specific) دارد و تعریف گسترده‌تر "سلامت زیست محیطی" که محیط زیست انسان را در بر می‌گیرد و تأکید بر پیشگیری اولیه از طریق تداخلات در سطح مسکن، بهسازی، کنترل دفع جامدات، آب و غذا، حمل و نقل و ارتباطات دارد، تمایز آشکاری مشاهده می‌شود. رهیافت و قلمرو بانک جهانی بر پیوستگی بالقوه میان فعالیت‌های

جدول ۱ - مدل سازمان جهانی بهداشت برای HIA

مورد سلامت	مثال	پایگاه دانش
بیماری‌های واگیر	بیماری سالک یا مالاریا	بزرگ، قابل اعتماد
بیماری‌های غیر واگیر	چاقی، دیابت	قابل اعتماد، تعمیم‌پذیر
سوانح، حوادث	تصادفات ترافیکی و یا حوادث در زمان ساخت	قابل اعتماد، مقداری آماری
سوء تغذیه	کمبود آهن یا کمبود ویتامین A	متغیر، دارای پتانسیل کمیته
بیماری‌های روانی- اجتماعی	مواد مخدر	اعتمادپذیری ضعیف، تنوع‌پذیری فرهنگی
تندرستی اجتماعی	کیفیت زندگی، عدالت	اعتمادپذیری متغیر

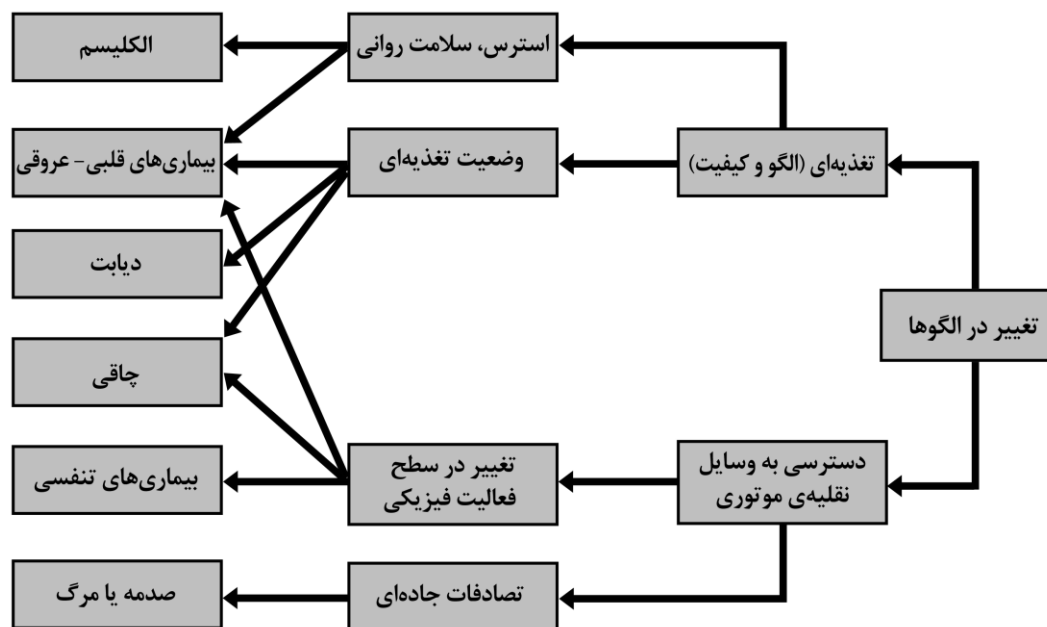
¹ Human Development Index (HDI)

وابسته به زیر ساخت و سلامت زیست محیطی فراگیر، تأکید دارد. بخش‌های (Sectors) تعریف شده توسط بانک جهانی شامل مسکن، آب و غذا، حمل و نقل و مدیریت ارتباطات و اطلاعات است. رهیافت بانک جهانی از تمرکز ویژه‌ی بیماری (که به صورت سنتی وجود داشته است) به سوی جستجو در ارتباطات میان بار بیماری (disease burden) به صورت فراگیر و اثرات زیر ساخت، تغییر از خود نشان می‌دهد. برای مثال، ارزیابی اثرات بالقوه‌ی مالاریا، برای بسیاری از پروژه‌ها مهم است.

در هر صورت، یک بررسی میان بخشی که اثرات جانبی و سودمند بخش‌های غیر سلامت مانند حمل و نقل، مسکن و توسعه‌ی شهری را به صورت ترکیبی و ائتلافی انجام می‌دهد می‌تواند به صورت عملی، بیشتر از ارزیابی متمرکز بر اثرات کنونی بر روی نیروی کار پروژه، کارآمد باشد. در سیستم بانک جهانی، قلمرو HIA از مرگ و میر، بیماری‌زایی و ناتوانی ویژه‌ی بیماری (disease specific) به سوی منظر گسترده‌تری که پیوستگی‌های میان پروژه‌ی در دست اجرا و سلامت محیط زیست را ترسیم می‌کند، میل کرده است. این ائتلاف سلامت و زیر ساخت با

طراحی و اجرای پروژه‌های بزرگ و سرمایه‌ای نفت و گاز در کشورهای با HDI پایین، سازگاری دارد. افزون بر این، رهیافت سلامت محیط زیست بانک جهانی میل دارد که بسیاری از نیازمندی‌ها و ملاحظات که در اسناد راهنمای اجتماعی و زیست محیطی آن‌ها یافت می‌شود را قرینه سازی نماید. سازمان جهانی بهداشت (WHO)، یک روش‌شناسی مشابه را به عنوان ارزیابی بار زیست محیطی بیماری^۲ (EBD) تدوین کرده است. داده‌های فراهم شده برای روش‌های EBD سازمان جهانی بهداشت و پیوست نگاری سلامت زیست محیطی نشانگر آنند که تقریباً ۲۵ تا ۳۳ درصد از بار جهانی بیماری را می‌توان به عوامل خطر زیست محیطی منتسب نمود. دو منظر کلیدی در این تحلیل‌ها، دو پرسش می‌باشند: چه چیز را بایستی به عنوان عامل خطر زیست محیطی قلمداد نمود؟ و چه چیز به معنای بیماری است؟ از زاویه‌ی سلامت، تعریف عامل خطر زیست محیطی، به صورت چشمگیری عوامل الگوی زندگی و رفتاری شامل رژیم غذایی، دخانیات، الکل، عملکردهای جنسی و

² Environmental burden of disease (EBD)

تصویر ۱۵ - توسعه‌ی پرشتاب؛ مثال‌هایی از مسیرهایی که به پیامدهای سلامت می‌انجامند.

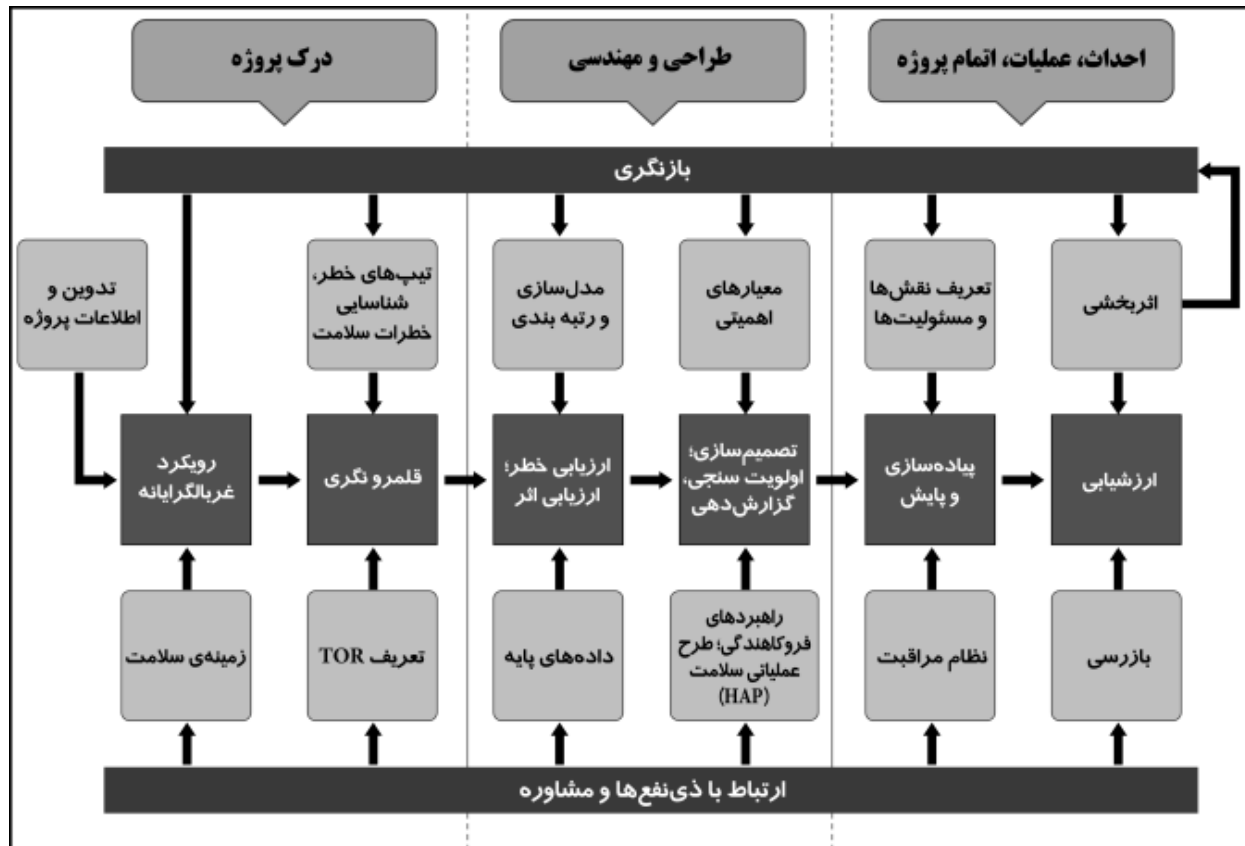
دامنه بوده و پاره‌ای از اثرات بالقوه‌ی پروژه‌های نفت و گاز که می‌توانند روی تعیین‌کننده‌های سلامت، به ویژه آن‌هایی که وابسته به عوامل الگوی زندگی هستند (مانند تغذیه، دخانیات، الکل، رفتار جنسی) اثر داشته باشند، چشم‌پوشی نمایند. افزون بر این، مواردی که بر روی زیرساخت و ظرفیت سلامت کشور میزبان، تحت عنوان “سیستم‌های سلامت” نظارت دارند را می‌بایست ملاحظه نمایند.

عوامل خطر ژنتیکی را کنار گذاشته است. به همین سان، تمرکز بر “بیماری” به جز محیط زیست، به بار کلی بیماری و نه بار کلی افت سلامت، نظر دارد. این تعاریف نسبتاً محدود سازنده‌ی عامل خطر زیست محیطی و بیماری، مناسب هستند و به صورت شایع در برآورد EBD و ادبیات پیوست‌نگاری زیست محیطی به کار می‌روند. با این وجود، از دیدگاه HIA، این تعاریف ممکن است بسیار کم

بانک جهانی پیش بینی کرده است که کمبودها در سیستم مراقبت سلامت یک کشور با سطح HDI پایین، می تواند ۱۸ درصد بار کلی بیماری را به خود اختصاص دهد.

مقالات چاپ شده دیگر نیز به این پدیده که منابع انسانی (از لحاظ تعداد کارمندان و سطح

مهارت آن‌ها) با پیامدهای سلامت و کارایی سیستم‌های آن همبستگی چشمگیری دارند تأیید نموده‌اند. همچنین همین عوامل، به صورت تعیین کننده‌ی اجتماعی عمده‌ی بار کلی بیماری، محسوب می‌شوند. ترکیب EBD و کمبودهای سیستم‌های سلامت، تقریباً ۵۰ درصد از بار کلی بیماری را

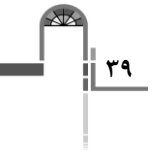
تصویر ۱۶ - عملکرد فرآیند پویای HIA

می‌توانند به خود اختصاص دهند.

در بسیاری از پروژه‌های مجتمع و بزرگ نفت و گاز، به ویژه آن‌هایی که در کشورهای با HDI پایین انجام می‌شوند، می‌توان پاره‌ای از مفاهیم پیوند بخشی (Sectoral linkage) و EBD را در قالب چهارچوب HIA در سطح پروژه به هم پیوست داد. این کار با تعریف منظرهای گسترده‌ی سلامت که تعیین کننده‌های زیست پزشکی و هم اجتماعی سلامت را در نظر می‌گیرند، انجام می‌پذیرد.

کاربرد رهیافت HAOC^۳ به شکل آشکار،

بعضی از منظرهای کلیدی HIA را در یک چهارچوب ائتلاف می‌نماید. این چهارچوب به شکل آشکار، در فرآیند ارزیابی اجتماعی و زیست محیطی به صورت شایع به کار برده می‌شود. این ائتلاف کلی مهم است؛ به صورتی که به فرآیند HIA، به مثابه بخشی ضروری و جدایی ناپذیر، در فرآیند کلی ارزیابی بر سلامت، نگریسته می‌شود.

³ Health Area of Concern (HAOC)

